РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Гелемея Миколи Олеговича на дисертацію Олександра БОГАТИРЧУКА «Розслідування кримінальних правопорушень у сфері землевикористання та охорони надр», подану на здобуття ступеня доктора філософії (081 «Право»)

Дисертаційне дослідження Олександра БОГАТИРЧУКА присвячене комплексному криміналістичному, кримінально-правовому та процесуальному аналізу розслідування кримінальних правопорушень у сфері землекористування та охорони надр. Тема роботи відзначається високим рівнем актуальності, оскільки в умовах воєнного стану, масштабного використання природних ресурсів для потреб оборони та повоєнного відновлення України загострюється проблема незаконного користування землею та надрами. У таких умовах постає потреба у формуванні сучасної методології розслідування кримінальних правопорушень екологічного характеру, що безпосередньо пов'язані із забезпеченням національної екологічної, економічної та ресурсної безпеки держави.

Обрана тематика логічно поєднує проблематику криміналістики, кримінального процесу та екологічного права, що зумовлює міжгалузевий характер дослідження. Дисертація вирізняється системністю викладу, логічною структурованістю, належним рівнем наукового узагальнення та практичною спрямованістю.

Актуальність роботи зумовлена тим, що питання протидії кримінальним правопорушенням у сфері землекористування та охорони надр тривалий час залишалися недостатньо розробленими в українській криміналістичній доктрині. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених аналізованим діянням, комплексних праць, орієнтованих саме на методику розслідування кримінальних правопорушень, що порушують порядок використання земель і надр, практично не існує. У сучасних умовах воєнного стану це питання набуває особливого значення, адже нераціональне або незаконне використання природних ресурсів призводить не лише до

екологічних, а й до соціально-економічних наслідків, що впливають на рівень національної безпеки.

Робота відображає стратегічні завдання держави щодо посилення охорони природних ресурсів і боротьби з екологічною злочинністю, відповідає пріоритетним напрямам розвитку правової науки України та вимогам чинного законодавства.

Незважаючи на те, що багато аспектів проблем розкриття та розслідування окремих протиправних діянь, розміщених у розділі VIII КК України «Кримінальні правопорушення проти довкілля» за час чинності чинного КПК України на рівні монографічних досліджень розкриті у роботах таких науковців, як: С.О. Книженко («Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів»), О.В. Одерій («Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля»), Л.Ю. Крігер («Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень проти довкілля»), Н.В. Ігнатченко («Розслідування кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин»), О.К. Галицька («Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням водних об'єктів»), Р.Р. Романенко («Виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини»), Л.В. Кондратюк («Методика розслідування злочинів у сфері земельних відносин»), дисертантом небезпідставно зазначається, що єдину базову методику розслідування всіх видів екологічних злочинів створити не є можливим через істотні відмінності таких злочинів між собою (стор. 20).

Відзначаючи велику теоретичну цінність і практичну значущість вказаних досліджень для вдосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, слід звернути увагу на те, що з того часу змінилася як суспільно-політична ситуація в Україні, так і законодавство у зазначеній сфері, зокрема кримінальне та кримінальне процесуальне. Також з часом удосконалюються способи вчинення окремих протиправних діянь цієї категорії, урізноманітнюються та «модифікуються» способи протидії розслідуванню.

Викладене підкреслює важливість дослідження з урахуванням можливостей сучасної криміналістичної науки та чинного кримінального процесуального

законодавства сутності кримінальних правопорушень у сфері землевикористання та охорони надр, вказує на необхідність оптимізації їх розслідування, що в умовах сьогодення є одним із першочергових завдань у боротьбі зі злочинністю загалом та протиправними діяннями проти довкілля зокрема. Зазначені обставини й зумовлюють вибір теми дослідження, його спрямованість і зміст, викликають необхідність перегляду, уточнення та вироблення нових адекватних заходів протидії органами прокуратури, слідчими та оперативними підрозділами Національної поліції.

Крім того, актуальність заявленої тематики підтверджується також і виконанням дисертаційного дослідження відповідно до: Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021). Тематика роботи відповідає тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 11 червня 2020 року № 454), а також Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції на період до 2026 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р., основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021-2024 роки, затверджених рішенням Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23 (стор. 21).

Усе вищевикладене свідчить про актуальність, практичну затребуваність та своєчасність наукового дослідження Олександра БОГАТИРЧУКА.

Наукова обґрунтованість представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, оволодіння методологією.

Аналіз тексту дисертації та змісту публікацій Олександра БОГАТИРЧУКА дають змогу зробити висновок про наукову обґрунтованість та достовірність результатів, отриманих у результаті науково-теоретичного пошуку.

Достовірність результатів, отриманих за підсумком роботи над дисертаційним дослідженням забезпечується широким використанням вітчизняних наукових джерел, міжнародних нормативно-правових актів, аналізу судових рішень національних судів так і ЄСПЛ, значній за обсягом емпіричній базі, яку становлять систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора; результати вивчення матеріалів 9 кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення у сфері землевикористання та охорони надр, розглянуті судами в 2015–2024 рр. у різних регіонах України; узагальнені дані анкетувань 303 респондентів (слідчих – 129; співробітників оперативних підрозділів – 106, прокурорів – 68); огляди судово-слідчої практики, офіційні дані Державної служби статистики України, довідкові видання, статистичні матеріали. Крім того, при дослідженні матеріалів кримінальних проваджень, опрацюванні джерел та визначенні ключових аспектів обраної проблематики використовувався власний досвід роботи в слідчих підрозділах НПУ (стор. 23).

Усі наукові положення, висновки та рекомендації достатньою мірою обґрунтовані, підкріплені теоретичними положеннями, нормативно-правовою базою та соціологічними даними. Вони відповідають меті та завданням роботи, що забезпечується адекватністю обраних для дослідження методів.

Для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, у роботі використано комплекс галузевих, загальнонаукових та спеціально-наукових методів – порівняльно-правового, системного, структурно-функціонального, формально-логічного, статистичного тощо. Це забезпечило достовірність одержаних результатів і дає підстави для висновку про їх наукову обґрунтованість.

Отже, наукові положення, рекомендації та висновки дисертаційного дослідження є обґрунтованими, методологічно вірними та такими, що мають системний, комплексний характер та містять наукову новизну.

Оцінка новизни представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень та рівня виконання поставленого наукового завдання. Наукова обґрунтованість представлених

положень, висновків та рекомендацій полягає в тому, що дисертація Олександра БОГАТИРЧУКА є першим у вітчизняній криміналістичній науці спеціальним комплексним дослідженням розслідування кримінальних правопорушень у сфері землевикористання та охорони надр. За результатами дослідження сформульовано низку положень, висновків та пропозицій, які мають і теоретичне, і практичне значення.

Зокрема автором було вперше розроблено елементний склад криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері землевикористання та охорони надр, що слугуватиме успішному вирішенню завдань розслідування; обґрунтовано необхідність налагодження системної, на постійній основі, міжвідомчої взаємодії підрозділів Національної поліції, природоохоронними контролюючими органами, Спеціалізованої екологічної прокуратури; аргументовано доцільність активного застосування в ході збирання та перевірки доказів у кримінальних провадженнях цієї категорії НСРД, а також заходів забезпечення кримінального провадження – арешту майна, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна (стор. 24).

У дисертації містяться й інші положення, які було удосконалено або ж вони набули подальшого розвитку (стор. 24-26).

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувачки. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (342 найменування на 33 сторінках) та 5 додатків на 39 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 315 сторінок, з яких основний текст – 243 сторінки.

Дисертаційне дослідження характеризується продуманим планом та змістом, науково обґрунтованими та вичерпними висновками.

У розділі 1 «Теоретико методологічні засади дослідження і криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері землевикористання та охорони надр» автором проаналізовано стан наукової розробки питань, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень проти довкілля спонукав, що спонукало до висновку про доцільність аналізу окремих кримінально караних діянь, кваліфікованих за ст. ст. 239 240[1], 254 КК

України, в рамках окремої методики, об'єднаної сферою землевикористання та охорони надр. Розкрито зміст криміналістичної характеристики зазначених кримінальних правопорушень, основними елементами якої є відомості про предмет посягання, обстановку, спосіб, слідову картину кримінального правопорушення та особу злочинця тощо (стор. 29-82).

У розділі 2 «Початковий та наступний етап розслідування кримінальних правопорушень у сфері землевикористання та охорони надр» автором сформульовані положення та рекомендації щодо організаційних, процесуальних і тактичних дій слідчого на початковому та наступному етапі розслідування. У якості основних критеріїв для типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування взято суб'єкт виявлення (орган досудового розслідування; оперативний підрозділ; контролюючі, природоохоронні органи); інформаційну визначеність про особу злочинця та про спосіб учинення (встановлено виключно факт учинення протиправного діяння; відома особа, яка ймовірно, вчинила кримінальне правопорушення; відома подія кримінального правопорушення та особа, яка його вчинила). Зазначається, що слідчі ситуації наступного етапу розслідування обумовлюються здебільшого результативністю попереднього етапу, позицією підозрюваного, інформацією про груповий характер кримінального правопорушення, тактичними рішеннями слідчого тощо. Також виділено такі типові версії початкового етапу розслідування: мало місце вчинення конкретного кримінального правопорушення; мала місце незлочинна подія; мало місце не протиправне діяння у сфері землевикористання та охорони надр, а інше кримінальне правопорушення (стор. 86-138).

Розділ 3 «Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері землевикористання та охорони надр» розкриває зміст процесуальних і тактичних особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері землевикористання та охорони надр: огляду місця події, допиту свідків, підозрюваних та потерпілих, призначення судових експертиз, обшуку, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання. Сформульовано рекомендації щодо застосування організаційно

тактичних прийомів під час їх проведення, зокрема: забезпечення безпеки учасників огляду; використання сучасних засобів фото- та відеофіксації; активного залучення оперативних співробітників та відповідних спеціалістів (екологів, шеологів, маркшейдерів та ін.) та залежно від виду протиправного діяння. Виокремлено типові експертизи, які призначаються під час розслідування означених протиправних діянь: судово екологічна, геологічна, агротехнічна, дактилоскопічна, трасологічна, техніко-криміналістичного дослідження документів. Наведено аргументи щодо доцільності проведення окремих негласних слідчих (розшкових) дій під час розслідування злочинів у зазначеній сфері: зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; контроль за вчиненням злочину; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; спостереження за особою, річчю або місцем. Наголошено на дієвості під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна (стор. 142-232).

Структура дисертації не викликає заперечень, виклад її змісту достатньо логічний та послідовний. Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий. Здобувач на високому рівні продемонстрував свої здібності до наукового пошуку, вміння коректно вести наукову дискусію та аргументувати власну позицію, а також оволодів методологією наукової діяльності. Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам. Усі завдання, які ставив перед собою дисертант для досягнення поставленої мети є вирішеними.

Результати дослідження відображені в наукових статтях і тезах доповідей автора на наукових конференціях, що в цілому свідчить про достатній рівень апробації. Основні результати дослідження знайшли відображення у 13 наукових публікаціях, із них: 5 статей у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 8 тез виступів на науково-практичних конференціях та семінарах, що додатково відображає результати дослідження.

Теоретична та практична значимість результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що основні результати дослідження можуть бути використані: у правозастосовній діяльності – як рекомендації та пропозиції, що спрямовані на підвищення ефективності діяльності з розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії (акт Державного бюро розслідувань від 27 червня 2025 року); освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень»; під час підготовки навчально-методичних праць та дидактичних матеріалів (акт Національної академії внутрішніх справ № 198-оп від 06 грудня 2024 року); науково-дослідній діяльності – для підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову (акт Національної академії внутрішніх справ № 197-нд від 05 грудня 2024 року) (стор. 26-27).

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності. Текстових запозичень без посилань на джерела та інших порушень академічної доброчесності не виявлено.

Відзначаючи в цілому високий рівень дисертаційного дослідження, його логічність та наукову новизну, все ж варто відзначити, що воно **містить окремі положення та висновки, які потребують додаткового обґрунтування та обговорення:**

Відзначаючи високий рівень дисертаційного дослідження, логічність його побудови, комплексність та прикладну значущість сформульованих висновків, водночас доцільно звернути увагу на окремі аспекти, які потребують уточнення або розширення аргументації:

1. На стор. 19–21 дисертаційної роботи здобувач слушно підкреслює відсутність системного аналізу кримінальних правопорушень у сфері землекористування та охорони надр у попередніх наукових працях. Проте під час

захисту варто було б детальніше зупинитися на порівняльно-правовому аспекті – зокрема, які підходи до розслідування аналогічних екологічних деліктів застосовуються у законодавстві та практиці держав ЄС. Такий порівняльний аналіз поглибив би міжнародний контекст дослідження й підтвердив би його інноваційність.

2. На стор. 111–138 дисертант обґрунтовує алгоритм взаємодії слідчих із підрозділами екологічної прокуратури, СБУ, ДБР, Бюро економічної безпеки тощо. Проте доцільно було б глибше окреслити процесуальні гарантії та межі такої взаємодії, щоб уникнути ризиків дублювання повноважень чи порушення принципу незалежності сторін досудового розслідування. Було б корисно почути позицію здобувача щодо нормативного закріплення механізмів міжвідомчої координації.

3. У висновках (п. 8) слушно обґрунтовано значення експертиз екологічної спрямованості для встановлення обставин кримінального правопорушення (стор. 243). Водночас не до кінця розкрито питання стандартизації таких експертиз, зокрема відсутність єдиних методичних підходів до відбору зразків ґрунту чи повітря, оцінки ступеня шкоди довкіллю. Було б доцільно доповнити дослідження аналізом можливостей гармонізації української судово-екологічної експертної практики з європейськими вимогами.

Проте, наведені зауваження не ставлять під сумнів високий рівень дисертаційного дослідження, не впливають на його загальну позитивну оцінку та можуть бути предметом дискусії під час публічного захисту.

Висновок. Дисертація Олександра БОГАТИРЧУКА «Розслідування кримінальних правопорушень у сфері землевикористання та охорони надр» є комплексною, оригінальною та завершеною кваліфікаційною працею, яка містить науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують важливе наукове завдання, що має істотне значення для теорії і практики криміналістики та кримінального процесу. Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України

від 23 березня 2016 року № 261, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор Олександр БОГАТИРЧУК – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:
провідний науковий співробітник
відділення організації наукової роботи
здобувачів вищої освіти
відділу організації наукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент **Микола ГЕЛЕМЕЙ**

Підпис Миколи Гелемея засвідчую
Заступник начальника
відділу кадрового забезпечення
Майор поліції Борис Дубина